

SEÇKİLER ÜZERİNDEN 13.YY.' DAN 18.YY. 'A "SON AKŞAM YEMEĞİ" İNCELEMESİ

Yrd. Doç. Evren KAVUKCU*
Ass. Prof. Evren KAVUKCU**

ÖZET

"Son Akşam Yemeği" konusunun özellikle Rönesans sanatçıları tarafından çokça işlendiğini bilmekteyiz. Bu konu dini açıdan Hz. İsa'nın havarileri ile yediği Son Akşam Yemeği olması ve bu geceden sonra Hz. İsa'nın yaşadıklarını yansıtmaları açısından önemlidir.

Bu makalede resim sanat tarihinde önemli sanatçıların "Son Akşam Yemeği" konusunu farklı anlayışlarla çalışmalarını incelenmektedir. Sanatçılar aynı konuyu kendilerine has yorumlarını, kompozisyon kurgularını, teknik ve üslup farklılıklarını ortaya koymuşlardır.

Makaledeki en erken tarihli "Son Akşam Yemeği" tablosu 14.yy Gotik döneme aittir. Duccio'nun bu yapıtı Gotik dönemin genel üslup özelliklerini gösteren yapıtın resimsel anlamda çözülmeyle çok fazla problemi de barındırdığı görülmektedir. 15 ve 16.yy Rönesans sanatçıları bu problemleri çözmeye çalışmışlardır. Bu dönemin en önemli ustalarından Leonardo'nun "Son Akşam Yemeği" isimli eserinde bu problemlerin üstünde fazlaca durduğu ve genel olarak çözdüğü görülmektedir.

16-17yy 'da Tintoretto'da üslup farklılığı, özellikle Rönesans dönemine ait kuralları tamamen yıkararak, Barok döneminin en yetkin örneklerinden birini "Son Akşam Yemeği" konulu çalışmasında sunmaktadır.

Bu araştırmada Son Akşam Yemeği temalı çalışmaların yüzyıllarca süregelen anlayış ve üslup farklılıkları bazı ustaların eserleri ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

It is known that the painting "The Last Supper" has frequently been scrutinized especially by the Renaissance artists. This issue is crucial in terms of religion since it is the last supper that Jesus had with his disciples and it depicts what Jesus experienced following that night.

In this article the studies of the painting "The Last Supper" with various prospects by the prominent artists in art history are studied. The artists assert their own comments, theory of composition, techniques and style differences.

The earliest painting of "The Last Supper" goes back to 14th century, Gothic Age. The work of art which reflects the usual style characteristics of Gothic Age also comprises lots of art-related problems that cannot be solved. Renaissance artists from 15th and 16th century tried to solve these problems. It is observed that Leonardo, one of the master artists of this age, focused heavily on these problems and solved them in general.

Tintoretto gave one of the most competent examples of the Baroque Period, "The Last Supper" especially by breaking the rules belonging to Renaissance Age to show his style difference in 16th-17th century.

This research is aimed at studying the understanding and style differences of the studies ongoing for centuries based on The Last Supper by analyzing the works of art of various artists.

Anahtar kelimeler: Son Akşam Yemeği, Perspektif, Rönesans, Kompozisyon, Yapıt
Keywords: Last supper, perspective, renaissance, composition, work of art

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, Erzurum, evren.cetin@atauni.edu.tr

** Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, Erzurum, evren.cetin@atauni.edu.tr

Son Akşam Yemeği konusu Hıristiyan inancına göre Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden önceki akşam havarileriyle yediği son akşam yemeğine verilen addır. Bu yemekte Hz. İsa havarilerine ekme ve şarap dağıtır. Hz. İsa ekmeği bölerek havarilerine uzatıp “bunu yiyin bu benim bedenimdir” der. Daha sonra kâsede ki şarabı havarilerine vererek bundan içiniz “bu benim kanımdır” der. Bu konu Rönesans sanatçıları tarafından çokça işlenen bir konu olmuştur. Bu resimlerde iki kompozisyon vardır. Birincisi Hz. İsa'nın havarilerinden birinin kendisini ele vereceğini ve ihaneti bildirdiği, diğeri ise dinsel bir tören gibi tasvir edilmiş olan kompozisyonlardır.

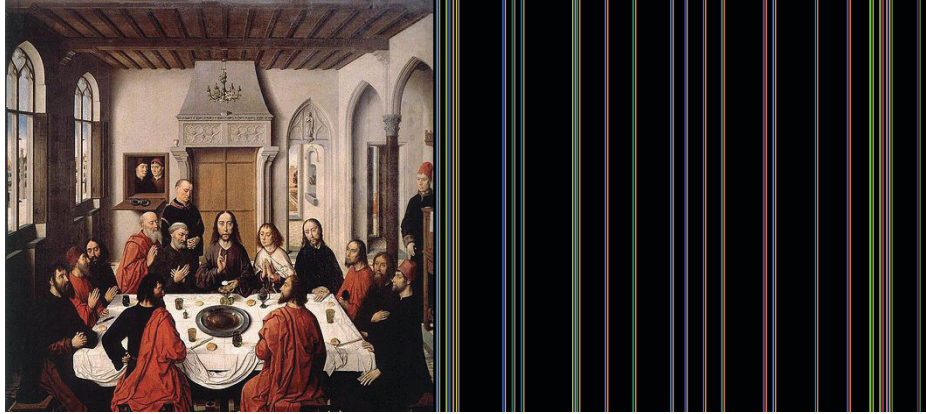
Erken dönemde yapılmış olan “Son Akşam Yemeği” eserlerinde perspektif kurallarının uygulanmadığı daha sonraki dönemlerde uyguladıkları görülmektedir.

Tablo 1: Duccio Di Buoninsegna, “LAST SUPPER”,
Panel Üzerine Tempera, 50x53cm, 1308-1311

Duccio,(1255 - 1318) İtalyan ressamdır. Siena okulunun kurucusu olan sanatçı erken tarihli “Son Akşam Yemeği” tablosunu 1308 tarihlerinde yapmıştır. Bu eserde hacim ve mekân olgusu olgun biçimde verilmiştir. Yapıtta perspektif kullanılmadığı yüzey değerlendirmenin öne çıktığı görülmektedir. “Duccio’nun üslubunda derinliği ve kütleyi değil yüzeyi değerlendirmek daha fazla önem kazanır” (TANSUĞ, 1992:166). Duccio’nun bu yapıtında resim yüzeyine paralel olarak yerleştirilmiş masanın her iki tarafında figürler görülmektedir. Figürlerde hacim duygusunun oluşmadığı, masanın perspektif ilkesine uymadığı, masanın üzerine yerleştirilmiş

olan ekmek ve kâselerin düşüyormuş izlenimi vermesi hemen algılanmaktadır. Ayrıca Budist,Helenistik ve Roma dönemde karşımıza çıkan hale formunun figürlerin baş çevresine yerleştirildiği izlenilmektedir. Bu yapıtta “Son Akşam Yemeği” dinsel bir tören gibi tasvir edilmiştir. Sanatçı masayı kuşbakışı bir çizimle vermektedir. Bizans üslubunun dondurulmuş gibi duran figürlerinin biraz yumuşatıldığı görülmektedir. Resim yüzeyinin üç aşamalı(ön, orta, arka) planlardan oluştuğu görülmektedir. Birinci aşamada beş figür yer alırken ortada masa yüzeyi arka planda yedi figürlü ve tam orta merkezde Hz. İsa yer almaktadır. Resmin merkezine dikkat çekmek için sanatçı Hz. İsa figürünü ve masanın üzerinde ekmek biçimini kompozisyonuna yerleştirmiştir. Ön planda ki beşli figür resimdeki merkez noktasını vurgulamak için figürler arasında bir boşluk bırakılmış ve gözün Hz. İsa’ya odaklanması sağlanmıştır. Siena Okulu’nun sanat yapıtlarını başlıca iki teknik grupta toplama olanağı vardır. Bunlardan ilki en yaygın uygulanan taşınabilir ahşap panolar’dır. Tempera tekniği ile gerçekleştirilen panolar çoğunlukla kavak ağacından yapılmış, üstleri düzleştirilip, ince bir altlık sürüldükten sonra, resmin fonunu oluşturacak altın varakla kaplanmıştır. Figürler bu zeminin üstüne ‘tarra verte’ adı verilen yeşilimsi renkte bir boyayla çizilmiş, ana renklerin beyazla karıştırılması sonucunda elde edilen açık tonlar hacimlendirmede kullanılmıştır. Temperanın yanı sıra fresk tekniğini de uygulamıştır Sienalı ustalar. (GERMANER,1997:1663) ”. Duccio Siena okulunun genel karakteristik üslubu olan Bizans geleneğine bağlı kaldığı ve bezeme öğelerine ağırlık verdiği görülmüştür. Sanatçının bu yapıtında Bizans geleneğinin devam ettiği altın yaldız ve parlak renkleri kullanmış olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Andrea Del Castagno, “LAST SUPPER”, Fresko, Florance, Canoccolo Di Santi Apollonia, 1447-49

1447 yılında Andrea Del Castagno (1423-1457, Erken Rönesans sanatçısı)’nın yaptığı “Son Akşam Yemeği” “adlı freskoda yanlısımalı perspektif kullanılmıştır. Sonsuz bir mekân elde edilmek istenmiştir. İç mekânda duvarlarla tavan birlikte değerlendirilmiş ve bir bütünlük elde edilmeye çalışılmıştır. Rönesans döneminin geleneksel kompozisyon anlayışı içinde masa resim düzlemine paralel olarak yerleştirilmiştir. Aynı paralellikte figürlerde resim düzlemine paralel olarak

değerlendirilmiştir. Castagno'nun bu freskinde Hz. İsa ve havarileri uzun bir masada oturmuş olarak gösterilmektedir. Masa resim yüzeyine paralel olarak yerleştirilmiştir. Hz. İsa ve havarileri aynı düzlemde yer verilirken sadece masada izleyiciye dönük tek başına oturan muhbir Yuhanna yer almaktadır. Sanatçı böyle bir kompozisyon kurgusuyla Hz. İsa'yı ele veren İhanetini belgelendirdiği Yuhanna'ya dikkati üzerine çekecek bir kompozisyon kurgusu ile vermiştir. Yuhanna figürü resmin ana merkezine yakın, Hz. İsa'nın tam önünde oturmaktadır. Bu kompozisyonda ihanetin bildirildiği bir anlatım dili söz konusudur. Castagno'nun ustalık yapıtı sayılan bu yapıtta masanın arkasında yer alan planda duvar çeşitli renk ve desenli büyük mermerlerle verilmektedir. Castagno'nun üslubu anatomiye ve perspektife önem veren Masaccio'un üslubunun bir devamı olarak görülmektedir. Sanatçı eserinde figürleri çizgisel bir ifadeyle ele almış ana merkeze asıl figürü yerleştirerek Rönesans sanatının geleneksel kompozisyon ilkesine uymuştur. Fakat arka planda sanatçı 'quadratura' denilen perspektifi başarılı bir şekilde kullanmıştır. Aynı zamanda resim düzeninin özelliği olan kapalı kompozisyon anlayışını taşımaktadır. "Quadratura resim sanatında yanlısamalı mimari resimleri için kullanılmıştır. Yanılsama yönteminin ilk ustalarından sayılan Masaccio, Floransa'da S.Maria Novella Kilisesi'ndeki "Kutsal Üçleme" adlı freskte betimlediği beşik tonozla ilk kez çizgisel perspektifi kullanmıştır. Castagno Legnaia'daki Carducci Pandalfini Villası için yaptığı "Ünlü Kişiler" adlı fresklerinde bir dizi açık kapıdan içeri girerken görülen figürleriyle Masaccio'nun yöntemini daha da geliştirmiştir. (RONA, 1997:1531)".

Tablo 3: Dieric Bouts, "LAST SUPPER", Ahşap Üzerine Yağlıboya, Leuven, 1464-67

Flemenk ressam Dieric Bouts (1410-1475), Kuzey Rönesans sanatının özelliklerini taşımaktadır. Leuven altarındaki "Son Akşam Yemeği" yapıtında sanatçı doğru bir perspektif kullanmış figürlerin yerleştirilmesinde ki sorunları çözmüştür. Bouts bu yapıtında figürleri ve dekoru paralel yerleştirme ilkesine bağlı kalarak kullanmış

olduğu izlenmektedir. Yapıttaki figürlerde Gotik'in sert ve katı formu gözükmemektedir. Bunun nedeni sanatçının Kuzey Rönesans sanatçısı olmasından dolayıdır. Kuzey Rönesans'ın erken dönem şiirselliği arka planda kendini göstermektedir. İç mekân ayrıntılı bir şekilde ele alınmış mekân resim yüzeyine doğru açılmıştır.

Tablo 4: Leonardo Da Vinci, "LAST SUPPER", Fresko, 420x910cm, Milan Santa Maria Delle Grazie, 1495-98

Bu konunun ele alındığı resimlerin en bilineni ve en ünlüsü 1495 tarihli Leonardo Da Vinci(1452-1519, Yüksek Rönesans sanatçısı)'nin yapmış olduğu freskodur. Leonardo'nun bu çalışması 5 yıl sürmüştür. Sanat tarihinde bir kırılma noktası olan yapıt, "Son Akşam Yemeği" konulu eserler arasında Hıristiyan resim sanatının en yetkin örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu freskoda Leonardo tempera ile birlikte yağlıboya kullanmış ancak yağlıboya zeminin kabul etmemesinden dolayı zeminde zift ve sakız karışımı sürmüştür. Bu karışım boyaların yüzyıl geçmeden dökülmesine sebep olmuştur. Bu kompozisyonda mekâna oranla figürleri gereğinden büyük çizmiştir. Yaklaşık 9x5m olan bu freskoda figürler normalden büyük olarak resmedilmiştir. Kompozisyonda tüm figürler masanın arkasında yerleştirilmiş ve resim yüzeyi üç bölümden oluşmuştur. Çoğunlukla Son Akşam Yemeği kompozisyonlarında figürler masanın çevresinde resmedilmiştir. Özellikle ihanetin anlatıldığı kompozisyonlarda Yuhanna'nın masanın izleyiciye doğru olan alanda tek başına bırakıldığı dışlandığı ve ihanetin tüm sorumlusu olan figüre dikkat çekilmektedir. Fakat Leonardo bu figürü (Yuhanna) masanın arkasına almış 12 havarinin yanında göstermiştir. "Wölfflin'e göre; 15.yy incelendikten sonra Leonardo Da Vinci'nin "Son Akşam Yemeği" ile karşı karşıya gelen bir kimse, bu tablonun kendi üzerinde tamda bu bakımdan yaptığı etkiyi asla unutamaz, daha önce de kutsal sofraya İsa ve havariler grubu, tablonun ön kenarına paralel olarak yerleştirilmiştir; ancak burada ilk defa olarak, kişilerin yan yana duruşları ve uzayla olan orantıları öylesine anıtsal bir içine kapalılık kazanır ki düzlemler sanki ortadan kalkıvermiştir (WÖLFFLIN, 2000:92)". Leonardo'nun klasik kompozisyon ilkesinden birini ilk kez bu yapıtında uyguladığını göstermektedir. Leonardo'da arka planda Castagno gibi yanılısama alanı kullanmıştır. Fakat Castagno'da figürler küçükken, Leonardo figürleri gereğinden büyük yapmıştır. "Gombrich'e göre; Aslında hayran kalmamız gereken şey, çizimdeki ustalık ve kompozisyon gibi teknik olguların ötesinde, Leonardo'nun insanoğlunun davranış ve tepkilerini kavramadaki derin

yeteneği ve sahneyi gözlerimizin önüne koymasını sağlayan büyük hayal gücüdür (GOMBRICH, 1997:299-300) ”. Castagno’daki gibi sanatçı geleneksel Rönesans kompozisyon anlayışı içinde resim yüzeyine paralel olarak ön kısımda masayı çizmiştir. Tablodaki her elemanı tek tek ele alan sanatçının yapıtına bakıldığında tablonun her iki yarısında tam bir dengenin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Leonardo’nun yapıtında Rönesans sanatında sıkça karşımıza çıkan simetri anlayışına bağlı kaldığı görülmektedir. Leonardo’nun tuval yüzeyinin ana merkezine Hz. İsa’yı yerleştirmiş ve her iki yanına simetrik olarak havarileri yerleştirmesiyle bir denge yakalamıştır. Havariler üçerli gruplar halinde verilmiş sadece kompozisyonun ana figürü orta merkezde tek başına bırakılmıştır. Aynı zamanda Leonardo’nun ana figürü (Hz. İsa) daha da vurgulamak için arka plana üç tane pencere açarak kompozisyonu daha da derinleştirmiş ve gözü bu merkezde toplamayı başarmıştır. “Wölffin’e göre; Leonardo’nun Son Akşam Yemeği’nde bir orta figürün ötekilerinden ayrılması ve yan grupların dengeli olarak ele alınmalarıyla simetrik form gerçekten canlanmıştır. Daha eski ressamlar İsa’yı merkezi figür olarak göstermemişler, ya da böyle yapsalar bile, bunun gereği kadar etkili bir şekilde belirtememişlerdir. Durum kuzeyde de aynıydı Bouts’un Löven’deki Son Akşam Yemeği’nde gerçi İsa sofranın ve resmin ortasında oturmaktadır ama resmin düzeninde gerekli tektonik güç yoktur (WÖLFFLIN, 2000:158-159) ”. Bu yapıtta ki önemli husus merkezi figürün arka planla uyum içinde olduğu ana figürün ise daha göz önünde olmasıdır. Leonardo bu eserinde; arka planda mimari bir fon kullanmış olmasına rağmen, Castagno’nun eserinden çok farklı bir anlayış söz konusudur. Castagno’daki mimari fon da tam bir açıklık yoktur sadece dekoratif bir anlayış hâkimdir. Buna karşılık Leonardo ‘da derinlik yanılsamasını daha iyi verebilmek için kompozisyonun ana merkezinde asıl figürün arkasına üç tane pencere açmış ve bu pencerelerden manzarayla bir derinlik etkisi oluşturmuştur. Böylece sanatçı hem asıl figürü (Hz. İsa) daha ön plana alırken aynı zamanda mekân içerisinde bir mekân daha yaratarak daha gerçekçi bir yaklaşım yaratmaktaydı. Milano’daki Manastırın yemek salonu için sipariş verilen bu kompozisyonda yemekhanenin mimarisini de göz önünde bulunduran Leonardo, kompozisyonda kurguladığı mimari formla tam bir uyum sağlamıştır. Yemekhanenin mimarisinde var olan süslemelere dikkat eden sanatçı kompozisyonunu kurgularken devamlılık sağlamış ve alanı daha da derinlere götürmüştür. “Wölffin’e göre; Leonardo’nun Son Akşam Yemeği’nde Hz. İsa’nın belirtilmiş merkezi figür olarak, simetrik yan grupların ortasında oturması, daha öncede anlattığımız tektonik bir düzendir. Ama burada yeni ve başka olan şey, Hz. İsa’nın aynı zamanda, birlikte gösterilen mimari formlarla uyumudur. İsa sadece uzayın ortasında bulunmuyor; merkezi kapıların aydınlıklarıyla da o kadar tam tamına rastlamıştır ki bu sayede daha üstün bir etki, bir çeşit kutsallık halesi kazanmıştır (WÖLFFLIN, 2000:158-159) ”. Bu eser de, aynı temayı işleyen eski yapıtlara göre hem kompozisyon kurgusu bakımından hem de dinamik yapısı, güçlü ışık-gölge karşıtlığı ile figürlerdeki hacimselliği ve tekniği bakımından benzememektedir. Leonardo’nun ilk eskizlerinde diğer Son Akşam Yemeği kompozisyonlarında karşımıza çıkan masanın bir tarafında Yuhanna diğer tarafında Hz. İsa ve 11 havarisini çizmiştir. Fakat daha

sonra bu kompozisyonundan vazgeçmiştir. Geleneksel betimlemelerden farklı olarak Hz. İsa, karşımıza sakin bir şekilde kutsal ekmeği paylaşan, havarileri ile masada yan yana oturmaktadır. Leonardo'nun resmi, diğer tablolardan çok farklıydı. Bu resimde hareket ve heyecan vardı. Leonardo'nun kompozisyonunda diğer kompozisyonlarda görmediğimiz bir anlayış vardır. Leonardo 'da havarilerden bazıları ayakta bazıları ise oturur pozisyonda resmedilmiştir. Bu hareketlilik resmin daha doğal algılanmasını sağlamıştır. Tüm figürlerde bir hareketlilik olgusu söz konusudur. Figürlerin çoğu tam olarak resmedilmemiştir. Sadece Hz. İsa figürü daha durağan ve hüzünlü bir anlayışla tasvir edilmiştir. “Leonardo, kendinden önce Giotto'nun da yaptığı gibi, Kutsal Kitap'ın metnine dönmüş, İsa'nın “Gerçekten size diyorum ki, içinizden biri beni ele verecek” dediği, havarilerin ise “Yoksa ben miyim ey Rab?” diye hüzünlü soru sormaya başladıkları andaki sahneyi hayalinde canlandırmaya çalışmıştır(GOMBRICH, 1997:298)”.

Eserde güçlü bir ışık-gölge karşıtlığı vardır. Renkler ve ışık ile hareket vurgusu daha da kuvvetlendirmiştir. Leonardo'nun kullandığı teknikten dolayı resmin ilk zamanlarında çok parlak renklere sahip olduğu ve figürlerin daha da canlı bir ifadesi ile izleyiciler yüz yüze gelmişlerdir. “Wölffine göre; Leonardo'nun ışık gölge karışığının babası sayılır ve özellikle onun “Son Akşam Yemeği”, yeniçağ sanatında ilk defa olarak ışık ve gölgenin kompozisyon etkenleri olarak büyük çapta kullandığı ilk resim olmuştur (WÖLFFLIN, 2000:32)”. Leonardo'nun bu yapıtı üslup anlayışı bakımından sanatçının başyapıtı olarak kabul edilmiş, aynı zamanda sanat tarihinde de önemli eserlerden biri olmuştur. Fakat sanatçının kullanmış olduğu teknikten dolayı eser çok kısa bir süre sonra (yaklaşık 20 yıl) deformasyona uğramaya başlamıştır. Günümüze kadar 12 tane restorasyon geçiren yapıtta bu süreçlerde yapılan yanlışlıklardan dolayı kompozisyon kurgusunda da değişiklikler olmuştur.

Salvador Dali'nin 1955 yılında yapmış olduğu”THE SACRAMENT OF THE LAST SUPPER”adlı eseri Leonardo'nun “Son Akşam Yemeği “adlı freskinden etkilendiği bilinmektedir.Dali de Leonardo gibi ana merkeze Hz.isa figürünü yerleştirmiştir.Leonardo'da ki gibi asıl figüre dikkat çekmek için ışık kaynağı ve perspektifi kullanmıştır.Andy Warhol'un Leonardo'nun Son Akşam Yemeği adlı freskini serigrafı baskı ile yapmış olduğu müdehale ile popüler bir nesneye dönüşmesinden dolayı yapmış olduğu çalışmayla popüler kültüre bir gönderme yapmaktadır.Andy Worhol'da 1986 yılında yaptığı “son akşam yemeği adlı serigrafileri ile çağdaş sanattaki farklı bakış açısını göstermiştir.

İtalyan ressam olan Domenico Ghirladaio (1449 - 1494) erken dönem Floransa sanatının özelliklerini gösterir. Fresko alanında etkinlik gösteren sanatçı “Son Akşam Yemeği” adlı freskosunda ayrıntılara çok önem verdiği görülmektedir. Sanatçının bu yapıtta üç boyutlu mekân uygulanması süslemelerine ağırlık verdiği görülmektedir. Kompozisyon kurgusu ile önceki dönemlere bağlı kaldığını göstermektedir. Bu

Tablo 5: Domenico Ghirlandaio, “LAST SUPPER”, Fresko, 400x880cm, Ognissanti Kilisesi, 1480
 5: Domenico Ghirlandaio, “LAST SUPPER”, Fresko, 400x880cm, Ognissanti Kilisesi, 1480

yapıtında sanatçının güçlü bir Flaman etkisinde kaldığı kendini gösterir. Castagno'nun kompozisyon kurgusu ile benzerlik gösterir. Sadece Yuhanna figürü Castagno'da sol tarafta arkası dönük olarak masa düzleminin ön tarafında yer alırken Ghirladaio'nun eserinde ise sırtı sağ tarafa dönük olarak yerleştirilmiştir. Arka plandaki mimari yapılarla yapıtta derinlik elde edilmeye çalışılmıştır. Castagno'nun aksine Ghirladaio'da arka planda yer alan mimari formların içerisinde iki boyutlu olan bu düzlemde üç boyutlu derinlik yaratılması için manzaralara yer vermiştir. Eserde orta merkeze asıl figürü yerleştiren sanatçı yanlardaki figürlerle resmi orta merkeze çekmektedir. z.ısa'nın her iki yanındaki havari grupları etkili biçimde düzenlenmiştir. Gombrich'e göre “Ghirlandaio, figür gruplarını etkili bir biçimde düzenlemeyi ve hoş bir görüntü yaratmayı biliyordu (GOMBRICH, 1997:304) ”.

Tablo 6: Hans Holbein/ Younger, “LAST SUPPER”, Panel Üzerine Yağlıboya, 115x97cm, 1524-25

Alman Barok ressamı olan Holbein titiz bir doğalcılıkla çalışmaktadır. Holbein'in “Son Akşam Yemeği” kompozisyonu bu zaman kadar gördüklerimizden çok farklıdır. Holbein'in kompozisyon kurgusunda 12 havarinin hepsini göremeyiz. Barok döneme ait olan açık kompozisyon anlayışı ile sadece 9 havari yer almaktadır. Bu anlayışla Rönesans kompozisyon kurgusu ile yapılmış olan diğer eserlerden ayrılmaktadır. Rönesans resim sanatında kapalı kompozisyon anlayışı hâkimken Barokta yerini açık kompozisyona bırakmıştır. Leonardo'da karşımıza çıkan ayakta ve hareketli figür anlayışı ile benzerlik göstermektedir. Holbein'de Leonardo'un kompozisyon kurgusunda ki gibi gruplamayı seçmiştir. Küçük bir masanın etrafında 9 tane havari ile ana merkezde yer alan Hz. İsa figürü yer almaktadır. Holbein'de Leonardo'da ki gibi arka planda üç tane pencere açarak derinlik yaratılması yaratmak istemiştir.

Wölffine göre; “ Holbein için renk, hemen hemen maddi bir gerçekliği olan ve bütün değerini kendinde taşıyan güzel bir madde idi. Işıklı ve gölgeli yerlerdeki belirli ayrılıklara rağmen renk, aslında hep aynı kalmaktaydı (WÖLFFLIN, 2000:67)”.

Tablo 7: Juan De Juanes Vicente, “LAST SUPPER”, Panel Üzerine Yağlıboya, 116x191cm, Museo Del Prado, 1560

Juan De Juanes Vicente İspanyol Rönesans sanatçısıdır. Eserlerinde genellikle dini konuları işlemiştir. “Son Akşam Yemeği” adlı eserinde sanatçı Hz. İsa’yı Rönesans’ın geleneksel kompozisyon ilkesine uyararak tam orta merkeze yerleştirmiş ve Leonardo’daki gibi arkasında açıklık bırakarak derinlik etkisi vermeye çalışmıştır. Böylece gözü ilk olarak orta merkeze toplamıştır. Resim düzleminde ön kısımda büyük ebatta sürahi ve leğen yerleştirmiştir. Genel olarak tüm Rönesans sanatçıların uyguladığı kapalı kompozisyon ilkesine bağlı kalarak masayı resim düzlemine paralel yerleştirmiştir. Figürler bu paralellığe rağmen daha dinamik durmaktadır. Resmin sol tarafında yere çömelmiş elleri ile resmin orta merkezine yöneltmesiyle sanatçının izleyiciyi resimde asıl vurgulamak istediği ana merkeze Hz. İsa figürüne gönderme yapmaktadır. Havarilerin başlarında Gotik dönemde ve Erken Rönesans (Quanttrocento)’ta gördüğümüz hale biçimini çizgisel bir üslupla verdiği görülmektedir.

Tablo 8: Tintoretto, “LAST SUPPER”, Canvas, 365x568cm, Venice, San Giorgio Maggiore, 1592-94

Tintoretto,1518-1594)Venedik Okulu' nun en önemli ressamlarından ve 1592-1594 yılları arasında yaptığı “Son Akşam Yemeği” konulu resim diğer yapılmış aynı konulu eserlerin içinde farklı anlayışla yapılmış olandır. Tintoretto’un renk anlayışı eserde kendini hissettirmektedir. Yapıtta figürler resim düzlemine çapraz yerleştirilmiş resmin daha da derinlere doğru gitmesi sağlanmıştır. Tintoretto’ya kadar “Son Akşam Yemeği” kompozisyonlarında resim düzlemine paralel olarak yerleştirilen masanın çapraz (diyagonal) yerleştirildiği hemen göze çarpmaktadır. Bu yapıtta diğer eserlerden ayıran en önemli unsurlardan biride bu yapıta kadar sadece 12 havarinin resmedilmiş olmasıdır. Ama bu yapıtta sanatçı sadece 12 havariyi resmetmemiş resme başka figürlerde eklemiş olması dikkat çekmektedir. Kompozisyon bakımından oldukça kalabalık figürlerden oluşmaktadır. Tintoretto’da düzlem estetiği yerini daima hareket izlemine bağlı olan derinselliğe bırakmıştır. Leonardo ve Castagno’da gördüğümüz Rönesans’ın düz ve oranlı figürlerinin yerine tek noktadan bakıldığında belli bozulmalara kısalmalara uğrayan figürlerin olduğu görülmektedir. Bu yapıtta düzenli bir yapının olmadığı herkesin bir devinim içinde olduğu karmaşık bir kompozisyon hâkimdir. Konunun net olarak anlaşılması biraz zordur. Hz. İsa’nın başının arkasından gelen ışık kaynağı aynı zamanda havarilerinde etrafında yayılmaktadır. Hz. İsa’nın başında ki ışık kaynağı ve oradan yayılan ışıkla

güçlü bir ışık-gölge oyunu ortaya çıkarmıştır sanatçı. Bu anlayış Barok üslubunun ışık-gölge anlayışıyla örtüştüğü görülmektedir. Masanın resim düzlemine çapraz yerleştirilmesi ve figürlere alttan bakış açısıyla ele almasından dolayı deformasyona giden sanatçının bu yapıtı Maniyerist tarzını da ele vermektedir. Maniyerizmin önünü açan sanatçı genelde kompozisyonlarında 45 derecelik bir açıyla bakarken figürlerde de rakursiyi kullanmıştır. Diğer bir söylemde de Wölffine göre; “Leonardo’nun Son Akşam Yemeği klasik düzlemler üslubunun ilk büyük örneğidir. Düzlem izleniminin ortadan kalkması, masanın eğik olarak konmasıyla elde edilebilirdi. Tintoretto’da bunu denemiştir (WÖLFFLIN, 2000:107)”. Diğer “Son Akşam Yemeği” yapıtlarına oranla daha kalabalık figür anlayışı dikkati çekmektedir. Sanatçının kalabalık figür gruplamasında Hz. İsa’yı betimlemek için ışık kaynağından yararlanmıştır. Bu yapıtta ihanetin belirtmekten çok dini bir anlatım söz konusudur. “Venedik’in kendine özgü üslubuyla çalışan Tintoretto aynı zamanda, birçok Rönesans kalıbının aşılmasını sağlamış özellikle kompozisyon konusunda önerdiği yeniliklerle Rönesans’la Barok arasında Maniyerizm’in en özgün sanatçıları arasında yer almıştır (TÜKEL, 1997:1774)”. Sanatçı bu yapıtı ölümünden kısa bir süre önce tamamlamıştır.

Leonardo ile tintoretto’nun “Son Akşam Yemeği”ni anlatan resimlerini karşılaştıracak olursak,iki yaklaşım arasında farkı çok dana iyi anlarız;Leonardo’nun dengeli,simetrik “ön cephe kompozisyonuna karşın,Tintoretto’nun tuvale çaprazlamasına yerleştirilmiş olan masa resme farklı bir dinamizm katıyor.Leonardo’nun İsa’sı Hıristiyan öğretilerine uygun olarak hem insani,hemde tanrısal özelliktedir. Leonardo’nun Son Akşam Yemeği bir yayla gayet dünyevi bir olaydı,öte yanıylada kurtarıcının edebiyete intikalinin arifesini betimler.Tintoretto bu iki özelliği tekrar birbirinden ayırır.Ön plandaki dünyevi keşmekeşin içinde,ayak takımı yiyeceklerle içeceklerle saldıırken,tanrısal alem arka planın derinliklerine çekilmiştir.Bu iki düzlem sadece ışık ve tüm reme damgasını vuran hareket birleştirir.(KRAUSSE,2005:11)

Tablo 9: Peter Paul Rubens, “LAST SUPPER”, Panel Üzerine, 304x250cm, 1632

Peter Paul Rubens (1577-1640,Barok sanatçısı), Barok döneminin genel karakteristik özelliği olan gölgesel anlayış ile figürlerin birbiri içine girmiş olarak genel bir kütle izlenimi sunmaktadır. Bu kompozisyonda masa çok az bir şekilde verilmekte masada tek bir kadeh bulunmaktadır. Figürler arasında mutlak bir belirlilik söz konusu değildir. İç içe geçirilmiş figürlerde bir belirsizlik hâkimdir. Rönesans ve barok arasındaki farkları açık bir şekilde ortaya koyan kompozisyon kurgusu ilk anda dikkati çekmektedir. Rubens’in Son Akşam Yemeği eserinde çizgisel üsluptan gölgesel üsluba geçmesi yapıtı daha kütesel görmemizi sağlamıştır. Diğer resimlerde gördüğümüz orta merkezden hareket etmesine karşılık bu yapıtta

resmin tümü algılanmaktadır.16.yy’da resim düzlemler üzerinde toplanırken 17.yy’da yerini derinlemesine kompozisyona bırakmıştır. Wölffine göre; “16.yy’da bütün dikkat sahnenin önüne paralel, birbiri ardına sıralanan düzlemlere çevriliyken 17.yy.’da gözü bu arka arkaya düzlemlerden kurtarmaya,onları değerden düşürmeye ve görülmez hale getirmeye çalışmıştır (WÖLFFLIN, 2000:90)”. Bu yapıt kapalı kompozisyondan açık kompozisyona, çizgisellikten gölgesellige, mutlak belirlilikten mutlak belirsizliğe, düzlemsellikten derinselliğe geçildiğinin bir kanıtıdır.

Tablo 10: Giovanni Battista Tiepolo, “LAST SUPPER”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 90x80cm, Louvre Müzesi, 1745-50

Giovanni Battista Tiepolo(1696-1770)Venedikli fresk ressamlarının son büyük ustasıdır.

Tiepolo’nun “Son Akşam Yemeği” adlı yapıtı Leonardo’nun “Son Akşam Yemeği” eseriyle üslup yönünden tamamıyla tersini temsil etmektedir. Bu yapıtta figürler aynı düzlemde sıralanmış değildir. Dağınık bir kompozisyon vardır.

Tablo 11: Federigo Barocci, “LAST SUPPER”, 300x318cm, Urbino Katedrali

Wölffine göre; “Kişilerin aynı düzlemde sıralanmaması üslubu belirtmiştir. Hz. İsa’yı önünde eğik olarak yerleşen havariler grubuna bağlayan ilişkilerden ayırmak, hem kitlelerin, hem de en koyu gölgeyle en üstün ışığın burada bir araya gelmesi ve optik vurgunun burada olması yüzünden, mümkün değildir. İstense de istenmese de her şey gözü oraya çeker, diğer yandan da, bu grupta arkadaki merkezi figür arasında ki derinlik gerilimin karşısında düzleme bağlanabilecek unsurlar tamamıyla ikinci plana atılmış olur(WÖLFFLIN, 2000:107-108)”.

Tiepolo’nun tablosunda ana merkezde olan İsa figürü ile gözü kendisine çekerek ve havariler birbirini örter ve belirsizleştirilmiştir.

Federigo Baraccio'nun "Son Akşam Yemeği" eserinde Tiepolo'nun aksine derinlik izlenimi daha da kuvvetlendiği görülmektedir.

Tintoretto'daki gibi Baraccio'da da kalabalık bir figür anlayışı söz konusudur. 12 havari ve Hz. İsa'nın dışında farklı figürlerde yer almaktadır. Hıristiyanlık inancına göre Hz. İsa'nın 12 havarisi ile yediği son akşam yemeğinde havarilerin dışında kimse yer almaz. Bu kompozisyonda sanatçı diğer figür betimlemesi ile bu konuya farklı bir bakış açısı ile baktığını göstermektedir. İhanetin anlatıldığı bir kompozisyon olmaktan çok Hz. İsa'nın geçirdiği Son Akşam Yemeği vurgusu ağır basmaktadır.

Wölffine göre; "Sol ön plandan olduğu kadar sağ ön plandan da, başlayarak, adeta adım adım, İsa'ya doğru çekilmekteyiz. Böylece her ne kadar Baraccio'da, Leonardo'da olduğundan çok derinlik varsa da, paralel uzay tabakalarının çok belirli bir şekilde sıralanmasıyla gene onunla çok yakınlığı vardır (WÖLFFLIN, 2000:108)".

SONUÇ

Özellikle 13.yy'dan 18.yy kadar birçok ustasanatçının bu konuyu ele aldığını görmekteyiz. Usta sanatçıların kendi üslup özelliklerini gösterdiği ve konuyu farklı bakış açılarıyla ele aldıkları görülmektedir. Sanatçıların yaşadıkları dönemlerdeki sanat anlayışlarının izleri yapıtlarında görülmektedir. Bu yapıtlar içinde Leonardo'nun "Son Akşam Yemeği" yapıtı sanat tarihinde hepsinden ayrı bir konumda yer almaktadır. Bu dönemlere bakıldığında daha çok dini konuların ve mitolojik konuların çokça işlendiğini görmekteyiz. Özellikle Hıristiyanlık inancında belli başlı kompozisyonlar birçok sanatçı tarafından işlendiğini bilmekteyiz. Bunların başında Beşaret, Cana'nın düğünü ve Son Akşam Yemeği gelmektedir. Son Akşam yemeğini işleyen sanatçılara baktığımızda bazılarının dini bir sahne olarak verdiklerini görürüz. Özellikle de 13_15 yy dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. 15yy'da Leonardo ile Hz. İsa'nın ele verildiği İhanetin anlatıldığı sahneyi işledikleri görülür. Leonardo İsa'nın ele verileceğini söylediği anı resmetmiş ve bu konunun klasiği halini gelmiştir. Bu resimdeki gerilim ve anlam başka hiç bir eserde karşılaştırılamayacak ve hiç kimsenin aşamayacağı bir resim olmuştur.

KAYNAKÇA

- S. TANSUĞ, Resim Sanatının Tarihi, Remzi Kitapevi, İstanbul 1992.
- S. GERMANER, "Siena Okulu", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi III, YEM yayın (Yapı Endüstri Merkezi Yayınları), İstanbul,1997.
- Z. RONA,"Quadratura" Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi III, YEM yayın(Yapı Endüstri Merkezi Yayınları), İstanbul,1997.
- H. WÖLFFİN, Sanat Tarihinin Temel Kavramları, Remzi Kitabevi,(Çev.Hayrullah Örs),İstanbul 2000.
- E. H. GOMBRİCH, "Sanatın Öyküsü", İstanbul 2007.
- U. TÜKEL, "Tintoretto", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi III, YEM yayın (Yapı Endüstri Merkezi Yayınları), İstanbul,1997.
- A_C.KRAUSSE, "Rönesanstan Günümüze Resim sanatının Öyküsü",Literatür, 2005
- A.VEZZOSI. "Leonardo da Vinci Evren Bilimi ve Sanatı"YKY,
- R.TOMAN, "The Art of The Italian Renaissance"Könemann
- F.ZÖLLNER,"LeonardoDa vinciThe Complete paintingsAnd drawings",Taschen,1980
- C.FARAGO,"Leonardo Da vinci selected Scholarship"1999
- T.NİCHOLS,"Tintoretto Tradition and İdentity",London,1999
- R.TOMAN, "Baraçe"Könemann
- P.GRIENER_O.BÖTSCHMANN,"Hans Holbein:Reviews and expounded Second Edition,reaktion Books,2013